

ТАҚРИЗИ МУҚАРРИЗИ РАСМӢ

ба диссертатсияи Ёрмирзозода Мунзифа Мирзоабдулло дар мавзуи «Исмҳои ҷомеъ дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ (таҳлили луғавию грамматикӣ)» барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси 6.2.Филология (6.2.1. Забони тоҷикӣ). –Хучанд, 2026. 188 с.

Мутобиқати мавзӯ ва мухтавои диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Диссертатсияи Ёрмирзозода Мунзифа Мирзоабдулло дар мавзуи «Исмҳои ҷомеъ дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ (таҳлили луғавию грамматикӣ)» ба таҳқиқи хусусиятҳои луғавӣ ва грамматикӣ исмҳои ҷомеъ дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ бахшида шудааст. Диссертатсияи мазкур ба доираи мавзӯ ва масъалаҳои таҳқиқии шиносномаи барои дарёфти дараҷаи илмӣ номзади илмҳои филологӣ аз рӯйи ихтисоси илмӣ 6.2.Филология (6.2.1. Забони тоҷикӣ), мувофиқат мекунад.

Мубрамин мавзуи таҳқиқ. Дар дастурҳои марбут ба забони адабии ҳозираи тоҷикӣ доир ба исмҳои ҷомеъ ва фарқи он аз категорияи ҷамъбандии исм маълумоти кофӣ дода нашудааст. Пажӯҳишҳои то имрӯз баанҷомрасида, асосан, дар доираи осори бадеии ин ё он адибу нависанда сурат гирифтааст. Аз ин рӯ, ба таҳқиқи мавзуи «Исмҳои ҷомеъ дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ» ручӯ намудани унвонҷӯ Ёрмирзозода Мунзифа мубрам ва саривақтӣ мебошад.

Зарурати дигари таҳқиқи мавзуи мазкур дар он аст, ки исмҳои ҷомеъ дар забони тоҷикӣ як гурӯҳи калони унсурҳои луғавиро дар бар гирифта, онҳо ба ҷуз аз калимаҳои решагӣ, инчунин тавассути пасвандҳо ва ҳамроҳ шудани ду ва ё зиёда решаҳо ташаккул меёбанд. Аз ин рӯ, нишон додани роҳҳои ташаккул, хусусиятҳои луғавӣ, баромади асли ва фарқи онҳо аз исмҳои ҷамъ барои боз ҳам амиқу равшан гардидани як паҳлуи дастури забони адабии ҳозираи тоҷикӣ мусоидат хоҳад кард.

Дараҷаи навоарии натиҷаҳои дар диссертатсия бадастомада ва нуқтаҳои илмӣ, ки барои ҳимоя пешниҳод мешаванд. Бори аввал дар асоси осори насрии адибони муосири тоҷик исмҳои ҷомеъ аз ҷиҳати

гуногуни забонӣ, хусусиятҳои маъноӣю луғавӣ, сохторӣ, баромади забонӣ, сарфию наҳвӣ дар забони тоҷикӣ ба таври густарда таҳқиқ шудааст. Инчунин, дар заминаи таҳлили таркиби сарфии калима нақши чанде аз пасвандҳои калимасоз дар ташаккули исмҳои ҷомеа муайян шудааст.

Унвонҷӯ масъалаҳои зеринро ба ҷимоя пешниҳод кардааст:

1. Муайян намудани маъноӣю луғавӣ ва хусусиятҳои сарфиву наҳви исмҳои ҷомеаи ифодагари мафҳумҳои шахсу ғайришахс, ки теъдоди зиёдашон ба гурӯҳи вожаҳои сермаъно ва серистеъмол дохил мешаванд.

2. Муайян намудани баромади исмҳои ҷомеаи асли, иқтибоси арабӣ, туркӣ-муғулӣ ва русӣю аврупоӣ.

3. Мушаххас намудани хусусиятҳои сохтории исмҳои ҷомеа.

Асоснокӣ ва эътимоднокии хулосаю тавсияҳои дар диссертатсия ифодаёфта. Муаллифи диссертатсияи мазкур аз осори назарии забоншиносони ватаниву хориҷӣ хуб бардошт кардааст. Дар маҷмӯъ, дараҷаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқ аз мушаххас намудани маълумот, коркарди натиҷаҳои пажӯҳиш, ҳаҷми интишорот ва интиҳоби дурусти усулҳои таҳқиқ бармеояд. Хулоса ва тавсияҳо дар асоси таҳлили илмӣ натиҷаҳои таҳқиқи назарӣ пешниҳод гардидаанд.

Ҳаҷм ва сохтори диссертатсия. Диссертатсия аз феҳристи ихтисораҳо, муқаддима, се боб (ҳар боб дорои фаслҳову зерфаслҳо), хулоса, феҳристи осори таҳқиқӣ ва интишороти муаллиф иборат буда, маҷмуан 188 саҳифаи ҷопи компютериро дар бар мегирад.

Дар муқаддимаи диссертатсия мубрама, дараҷаи таҳқиқ, мақсад ва вазифаҳои он, объект ва мавзӯи пажӯҳиш, асосҳои назариявӣ, методҳо ва сарчашмаҳои таҳқиқ, наwgониҳои илмӣ таҳқиқ, аҳаммияти назариявӣ ва амалӣ, натиҷаҳои пажӯҳиши илмӣ, масъалаҳои асосӣ ба ҷимоя пешниҳодшаванда, саҳми шахсии довталаби дараҷаи илмӣ ва нашри бахшҳои алоҳидаи диссертатсия мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Боби якуми диссертатсия – «Исмҳои ҷомеа аз ҷиҳати ифодаи маъно» унвон дошта, аз 8 фасл иборат мебошад, ки дар он хусусиятҳои маъноии

исмҳои ҷомеъ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд. Унвонҷӯ аз рӯи маводди бадастомада исмҳои ҷомеъро ба гурӯҳҳои зерин дастабандӣ ва таҳқиқ намудааст:

Ба гурӯҳи аввал исмҳои ҷомеи ифодагари мафҳуми гурӯҳи одамон дохил карда шуда, вожаҳои **мардум, халқ, аҳл, издиҳом, башар, миллат, идда, аном, омма** ва ғайра мавриди баррасӣ қарор гирифта, мавқеи онҳо дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ нишон дода шудааст.

Исмҳои ҷомеи ифодагари мафҳуми хонавода ва хешу ақраба (**хонавода, хешу табор, хешованд, дуда, дудмон, дудхона, тира, ол, сулола, иёл**) ба гурӯҳи дуюм дохил карда шуда, ҳамчун гуруҳи калимаҳои серистеъмоли забони тоҷикӣ баррасӣ гардидаанд.

Ба гурӯҳи сеюм исмҳои ҷомеи **қавм, қабила, раҳт, ашира** ва хай, ки ифодагари мафҳуми қавму қабила мебошанд, ҷойгир карда шудаанд. Вижагии калимаҳои гурӯҳи мазкур дар он аст, ки бештари онҳо муродифи ҳамдигар мебошанд.

Исмҳои ҷомеи ифодагари мафҳуми савора ва лашкар аксаран калимаҳои маъмул ва серистеъмол дар забони адабӣ ба ҳисоб мераванд. Чунончи калимаҳои **лашакр, сипоҳ, аскар, аскарӣ, муқаддима, маймана, майсара, қалб, соқа, ғавҷ, катиба** ва талоя ба гурӯҳи чунин калимаҳо дохил карда шудаанд. Аз калимаҳои таҳлилкардашуда вожаи **сипоҳ** дар калимасозӣ хеле ғайрӣ мебошад, ки дар ташаккули калимаҳои **сипоҳӣ, сипаҳсолор, сипаҳбуд//сипаҳбад, испаҳбад, сипаҳдор, сипаҳшикан, сипаҳкаш** ва **сипаҳсарвар** мавқеи намоёнро дорад.

Ба гурӯҳи панҷуми калимаҳо исмҳои ҷомеи ифодагари мафҳуми саф ва қатор дохил карда шуда, дар он воҳидҳои луғавии **саф, рада, қатор, силсила, радиф** ва **силк** баррасӣ шудаанд.

Ба гурӯҳи шашум исмҳои ҷомеи ифодагари маҷмуи ҳайвону паранда шомил карда шуда, ин дастаи исмҳо ба ду гурӯҳ ғайрӣ ва ғайриғайрӣ дастабандӣ карда шудаанд. Дар гурӯҳи аввал исмҳои **тӯда, села, рама, галагов, гала, пода хашара//хашарат, корвон** ва дар гурӯҳи дуюм

калимаҳои ғайрифайзоли **абобил, бобил, ибил, ғанам, вахш** таҳлилу баррасӣ карда шудаанд.

Ба гурӯҳи охир бошад, исмҳои ҷомеи ифодагари мафҳумҳои лавозимоти рӯзгор аз қабилӣ **коло, ҷиҳоз, заводи, омана, мазод, ҷамр, асоса** дохил карда шудаанд.

Боби дуюми диссертатсия – «**Исмҳои ҷомеъ аз ҷиҳати баромади забонӣ**» номгузорӣ шуда, аз 3 фаслу 8 зерфасл иборат мебошад, ки дар ин боб исмҳои ҷомеъ аз ҷиҳати баромади забонӣ баррасӣ гардидаанд. Дар ин боб унвонҷӯ Ёрмирзозода Мунзифа ба ду масъала таваҷҷуҳ зоҳир намудааст: 1) исмҳои ҷомеи аслий; 2) исмҳои ҷомеи иқтибосӣ.

Фасли дуум «Исмҳои ҷомеи аслий» унвон дошта аз ду зерфасл иборат аст. Баъди баррасии зерфасли «Исмҳои ҷомеи марбут ба шахс» унвонҷӯ ба натиҷае мерасад, ки «исмҳои аслии ифодагари маъноӣ шахс аз давраҳои дури таърихӣ то имрӯз дар забони тоҷикӣ мустақим буда, қисми зиёдашон ба гурӯҳи калимаҳои фазоли забон мансубанд».

Зерфасли дуум «Исмҳои ҷомеи аслии ғайришахс» номгузорӣ шуда, дар ин зерфасл калимаҳои **рахт** (асбобу анҷом, лавозимоти сафар), **кочол, корвон, гала** ба риштаи таҳқиқ қашида шудаанд. Нуктаи дигарро бояд зикр кард, ки баъзе калимаҳои дар фасли мазкур зикршуда дар боби аввал низ мавриди таҳлил қарор гирифтаанд. Аммо дар зерфасли дуюми боби дуум калимаҳои аслий бештар аз лиҳози баромади забонӣ ва решашиносӣ мавриди баррасӣ қарор гирифтаанд.

Калимаҳои ифодакунандаи исмҳои ҷомеи иқтибосии арабӣ (серистеъмол ва камистеъмол), исмҳои ҷомеи муарраби тоҷикӣ, туркӣ-муғулӣ, русӣ-аврупоӣ дар фасли сеюми боби мазкур баррасӣ шуда, махсусиятҳо, сабабу омилҳои воридшавии онҳо ба забони тоҷикӣ дар заминаи пажӯҳиши муҳаққиқони ватаниву хориҷӣ баррасӣ гардидааст.

Боби сеюми диссертатсия «**Хусусиятҳои сарфию нахви исмҳои ҷомеъ**» унвон дошта, аз 4 фаслу 17 зерфасл иборат аст. Муҳассаноти кори унвонҷӯ дар боби мазкур ин баррасии роҳҳои ташаккули исмҳои ҷомеъ

мебошад, ки мавсуф дар ин бахш, мавқеи пасвандҳои -зор, -истон//-стон, -сор, -бор, -лох, -а, -ина, -вода, -дон, -вор, -ворӣ дар шаклгирии исмҳои ҷомеъ баррасӣ кардааст. Нахуст муаллиф вазифаи ҳар яки пасвандҳоро мушаххас намуда, баъдан имкониятҳои истифодаашонро тавассути мисолҳои мушаххас нишон додааст. Инчунин, бо таъя ба лугатномаҳои решашиносӣ баромади аслии аксари онҳоро муайян кардааст.

Қолабҳои калимасозии исмҳои мураккаби пайваст нисбат ба исмҳои мураккаби тобеъ миқдоран кам буда, дар заминаи омӯзиши лугатҳои тафсири ва маводди забонӣ наздик даҳ исм дарёфт ва таҳлил карда шудааст. Исмҳои ҷомеи мураккаби тобеъ бошад, аз рӯи усули шаклгирӣ ва муносибати ҷузъҳояшон ба ду гурӯҳ тасниф карда шудааст: 1) бо усули факки изофат; 2) бо усули ибораҳои ғайриизофӣ.

Масъалаи дигаре, ки дар боби сеюм баррасӣ гардидааст, ин монандӣ ва фарқи исмҳои ҷамъ аз ҷомеъ мебошад. Унвонҷӯ дар таъя ба андешаҳои муҳаққиқон ва маводди фактологӣ аз осори адибон натиҷагирӣ намуда, ба хулосае мерасад, ки исмҳои ҷамъ ва ҷомеъ гурӯҳи алоҳида ба ҳисоб рафта, яке категорияи грамматикӣ буда, дигаре гурӯҳи луғавӣ-грамматикӣ исро ташкил мекунад.

Хуласан диссертатсия аз 16 банд иборат буда, масоили баррасишударо натиҷагирӣ кардааст.

Аҳаммияти илмӣ, амалӣ ва иҷтимоии диссертатсия дар он аст, ки то кунун дар забоншиносии тоҷик хусусиятҳои умдаи исмҳои ҷомеъ ҳамаҷониба таҳқиқ нагардидаанд. Баррасии ин масъала нишон медиҳад, ки исмҳои ҷомеъ дар таркиби луғавии забони тоҷикӣ миқдоран зиёд буда, қабатҳои гуногуни маъноиро ифода менамоянд. Аз натиҷаи ин таҳқиқ метавон маълум кард, ки исмҳои ҷомеъ ва ҷамъ тарзҳои гуногуни ифода дошта, аз ҳам тафовути шакливу маъноӣ доранд.

Наشري натиҷаҳои таҳқиқ аз рӯи мавзӯи диссертатсия. Довталаби дараҷаи илмӣ доир ба мавзӯи 15 мақолаи илмӣ интишор намудааст, ки аз он 5 номгӯи адади онҳо дар маҷаллаҳои тақризшавандаи Комиссияи олии

аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон интишор ёфтаанд. Маводди интишоргардида инъикоскунандаи нуктаҳои асосӣ, натиҷаҳо ва мазмунӣ диссертатсия маҳсуб меёбанд. Теъдоди маводди чопкардаи диссертант ба талаботи банди 35-уми Тартиби додани дараҷаи илмӣ, ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021-ум, таҳти № 267 тасдиқ шудааст, мутобиқат менамояд.

Мутобиқати барасмиятдарории диссертатсия ба талаботи муқарраргардида. Диссертатсияи Ёрмирзозода Мунзифа Мирзоабдулло дар мавзӯи «Исмҳои ҷомеа дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ (таҳлили луғавию грамматикӣ)» ба талаботи бандҳои 31 ва 33-юми Тартиби додани дараҷаҳои илмӣ (Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021-ум, таҳти № 267) ҷавобгӯ мебошад.

Автореферати диссертатсия бо забони хуби илмӣ навишта шуда, мазмуну мундариҷаи қорро инъикос намуда, дар он масъалагузориҳо ва натиҷаҳои бадастомада оварда шудааст.

Бо вучуди баҳои мусбате, ки дар тақриз баён гардид, дар диссертатсияи мазкур баъзе камбудихо, ҳолатҳои баҳсталаб, ғалатҳои оморӣ, имлоӣ ва услубӣ қой доранд, ки дар байни онҳо ҳолатҳои зеринро метавон ҷудо намуд:

1. Калимаҳои **издиҳом, идда, тоифа, зуррият, итрат, асаба, хашара** бояд дар доираи калимаҳои иқтибосии арабӣ баррасӣ мешуданд.

2. Диссертант ишора мекунад, ки маводди фактологӣ аз осори Садриддин Айнӣ ва нависандагоне, ки баъд аз ӯ эҷод кардаанд, ҷамъоварӣ шудааст. Аммо зимни шарҳи вожаи **аном** мисоли шоҳид аз осори Аҳмади Дониш оварда шудааст.

3. Мисолҳои мушаххас аз осори бадеӣ зимни баррасии калимаҳои **хонумон, дуда, хашара, манқалой, баронғор, қўл, чандовул, ясол, уймок** оварда нашудааст.

4. Дар зикри маълумоти оморӣ дар автореферат ва диссертатсия баъзан духӯрагиҳо ба назар мерасад. Чунончи, дар диссертатсия унвонҷӯ таъкид мекунад, ки «Аз рӯйи ҳисоби оморӣ калимаҳои русӣ 5 адад ва аврупоӣ-

байналмилалӣ 8 ададро ташкил менамоянд» (с.94). Аммо дар автореферат миқдори исмҳои аврупоӣ-байналмилалӣ 9 адад гуфта шудааст (с.22).

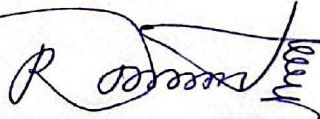
5. Дар диссертатсия баъзе ғалатҳои имлоӣ (с.2, 9, 17, 36, 97, 98), техникӣ (с.56) ва услубӣ (с.124) ба ҷашм мерасанд.

Эродҳо ва камбудии зикршуда дар маҷмӯъ, ба аҳаммияти назарии амалии диссертатсия таъсири манфӣ намерасонанд ва зуд ислоҳшавандаанд.

Дар маҷмӯъ, диссертатсияи Ёрмирзозода Мунзифа Мирзоабдулло дар мавзӯи «Исмҳои ҷомеа дар забони адабии ҳозираи тоҷикӣ (таҳлили луғавию грамматикӣ)», ки барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси 6.2.Филология (6.2.1. Забони тоҷикӣ) пешниҳод гардидааст, дар сатҳи хуби илмӣ ба анҷом расида, ба талаботи Тартиби додани дараҷаи илмӣ ки бо Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 30-юми июни соли 2021, таҳти №267 тасдиқ шудааст, мувофиқ буда, муаллифи он барои дарёфти дараҷаи илмии номзоди илмҳои филологӣ аз рӯи ихтисоси номбаршуда, сазовор мебошад.

МУҚАРРИЗИ РАСМӢ:

Доктори фалсафа (PhD), доктор аз рӯи ихтисоси 6D020500 – Филология (6D020502 – Забони тоҷикӣ), муовини директор оид ба таълиму тарбияи МДТ-и «Коллеҷи омӯзгорӣ ноҳияи Зафаробод»

Самадзода Рамазон
Саидназар

Суроға: Ҷумҳурии Тоҷикистон, вил. Суғд,
ноҳияи Зафаробод; шаҳраки Ҳ.Алиев, к. М.Турсунзода 26
Тел.: (+992) 92-943-30-90; E-mail: rahmon.rahim@bk.ru

Имзои Р. Самадзодаро тасдиқ мекунам:
Муdiri шуъбаи кадрҳои
МДТ-и «Коллеҷи омӯзгорӣ
ноҳияи Зафаробод»

Шарипова Курбоной
Абдурахмоновна

Маълумот барои тамос:

Суроға: 735601, Ҷумҳурии Тоҷикистон,
вил. Суғд, н.Зафаробод, шаҳраки Меҳнатобод, к. Боғот № 1;
Тел.: (+992) 92-846-15-10; E-mail: collegi_omuzgorii_zafarobod@mail.ru

« 6 » 10 соли 2026